

ЊЕГОШ II

– тезе –

Превод – у принципу, песма је непреводива; преводом се она претвара у прозни текст. У појединим случајевима оно што је преведено од стручњака за језик се „препевава“ од друге личности (С. Раичковић). Стога, право изучавање песама може се вршити само на њиховом изворном језику. Код великих писаца, проучаваоци са других говорних подручја претходно настоје да савладају дотични језик. Кад су у питању мали језици, њихови песници су лоше среће, јер мало који познатији аутор ће кренути путем толиког напора. Али, кад су у питању такви великани као што је Његош коме нема аналога, такав труд, ма колико велик, јесте „исплатив“. Савладати језик Његошевих дела, који је и многим Србима тешко доступан, за странца је стварно напорно, али ће тај труд упорноме донети велике радости.

Сам себе називао је „Пустињак цетињски“. То је само донекле тачно. Не може се живети у престоном месту, где се одвија главни живот неке области (ма како успорено и оскудно у сваком погледу), не може се звати животом „пустиње“. „Провири ја кроз врата, седи чита; прође доста, ура и две, провири, па опет седи чита;. Наочари му пред очи, мали огањ свеће, чита, чита, чита“ – Цетиње тамно, пусто, пустињско.“

Говорити о великану је подједнако тешко и ризично. Тешко због обима посла и обимне грађе. Ризик долази из сазнања да оно што је доступно као грађа у најбољем случају је уситњено, испарчано, недовољно... Само по себи долази сазнање о непотпуном када је много чега (заувек) недоступно. Главни удар долази кад се схвати да је оно што је недоступно уствари и суштинско што би требало о дотичном знати. Познато је да код сваког ствараоца времену појаве првих вредних дела претходи тешка „криза“, кад се личност креће ивицом између стања душевне болести и способности за предстојеће стварање. То су важни моменти живота, а о њима и сам аутор нерадо говори, жели да их сакрије или још више да их, ако је могуће, потпуно потисне из сећања.

Уметничке творевине увек су смеша реала и фантазије у различитим сразмерама. Каснији теоретичари делу приступају као да је оно у потпуности слика стварности и његовом садржају приступају са пуном „озбиљношћу“. Као да је потпуно одраз реала, а не творевина људске фантазије која су себи носи све мањкавости људског несавршенства.

„Рад“ било које врсте кад су у питању уметничке теме заснива се на доступној фрагментарној грађи. „Целина“ је ту донекле имагинарни (апстрактни) појам, пошто никоме не би било јасно шта би се под „целином“ подразумевало, то јест од чега би она требало да буде састављена.

Стање је посебно тешко где се до „поноса“ ствараоца много држи. Све оно што би том поносу могло да штети потискује се из сећања, а у животу је пуно тога. Потом, о „поносу“ је тешко говорити тамо где би се пре могло говорити о хроници беде. На хронику пораза ту се не може ни помишљати.

Горски вијенац одише оптимизмом. „Радња“ дела почиње увече, по библијском моделу „И би вече...“ и то уочи великог празника. Тежак (суморан) почетак срећно је приведен крају опет у вези са великим празником – симболично са Новом годином.

Дело настаје само једном заувек, долазе теоретичари и тумачи, и дају своје виђење. Значајно је рећи да се редовно не слажу међусобно. Отуда њихов рад иде у „ширину“ (описи тумачења) – стају један поред другог. Ту нема „градње“. Обично изостаје рад у висину... Време пролази као и теоретичари. Смењују се генерације. Стижу нова виђења и тумачења. Само дело траје и даље у неизмењеном облику и на тај начин и само добија на вредности. Настаје „литература“ чијим прегледом се лако дође до сазнања да „дно“ није досегнуто, нити су успостављене „константе“ где би се једном за свагда утврдили основни елементи који носе суштину и вредност, на основу чега би се могло говорити о стварном напретку рада и истраживања.

Уобичаједно је да велики ствараоци не живе дуго. Велики таленат не носи у себи толики биолошки потенцијал који би омогућио дуг живот. Његош је ту ближе правилу него изузетку. Живео је само 38 година и уз то имао живот препун тешкоћа. Целог живота величао је улогу и дело Црног Ђорђа, а и сам је наилазио на ништа мање препреке од великана из Тополе и велике 1804. Шта би тек говорио да је велики Вожд успео у својој намери и стварно доспео до свог основног циља – потпуно слободне Србије. „Стварно“: „циљу доспе жељеноме“ на суморан начин је и лично везан за Црног Ђорђа – рођен је кобне 1813. године, кад је велико дело Црног Ђорђа сломљено... Са друге стран, постоји још један пример за расправу о односу дужине живота и вредности дела. На свој начин, и он је суморан. Велики проналазач Тесла ако можда и не би био сврстан у уметнике, он од уметности није био далеко и креће се граничном ивицом, ове две области људског духа. На први поглед, он нема ничег заједничког са великим поетом. Тесла је стварно живео довољно дуго (преко 80 година), али све оно што је створио урађено је у првој половини живота, у првих 40 година – толико је имао и Његош кад је умро. Друга половина, других 40 година Теслиног живота протекле су само као „вегетирање“, кад није урадио ништа у својој струци и био стални предмет оговарања злурадих, уз злобну опаску „проналазач који ништа не проналази!“! Судбина Његошева утешан је пример како треба и умрети „на време“.

Звучи невероватно податак да је Његош могао да почне свој државотворни програм одмах по преузимању управе над облашћу након смрти свог стрица и претходника Петра I. Мало је вероватно да је један осамнаестогодишњак могао преузети оне подухвате који му се кроз литературу приписују. Прихватљивија би била претпоставка да неко стоји „иза“ низа збивања везаних за овај период који је уз остало и од Његоша створио толико успешног државника... Ко би то могао да буде? Одговор на то питање много би допринело напретку науке о Његошу.

Његошева писма су посебна област његовог рада, па и изучавања. Познато их је око хиљаду и нека међу њима су права књижевна остварења. С обзиром на број и околности Његошевог живота, испуњеног тешкоћама, јавља се питање како је успео да их састави на такав начин и у том броју. Настајала су кроз цело време његовог активног живота (1830/51), скоро до последњих предсмртних часова, уз пуно сазнање о свом блиском неизбежном крају, што им даје особиту вредност. И у овој области примећује се блискост са временом Црног Ђорђа. У оба случаја турски кореспонденти истичу како су и земља Црног Ђорђа и Његошева област одметнути део империје.

И код Његоша се дешава исто као и код већине. Дело у које уложе највише напора по вредности заостаје за онима где је имагинација при стварању одиграла главну улогу. За Шћепана Малог уложио је доста труда да би дошао до података архивске вредности. Са те стране није могао доћи до велике помоћи, а рад се одвија у време кад га болест све више притиска.

На први поглед о Његошу има доста вести, али оне су од другостепеног значаја при изради радова ове врсте и о тако значајној личности. Најмање је оних вести које се односе на личност Његоша као генија. Неупоредиво је више оног што би говорило о њему као ствараоцу. Појам „искра“ је значајан и моћан, пошто је у вези са настанком, преносом и континуитетом животних појава. За подручје уметности је далеко повољнија и привлачнија, и самим тим често је коришћена. Врло лако је могло да се деси да уместо данас дубоко укорененог и широко познатог назива Горски Вијенац управо она могла да се нађе у некој од верзија наслова овог дела, у фази док је писац размишљао и експериментисао са могућим насловом свог (како се касније испоставило) највреднијег списка.

Није ретко да је стваралац далеко испред времена у коме живи његова околина. Његов живот и рад протекну скоро непримећено од савременика, да би се постепено стање мењало и остварење стицало на значају и популарности. Слично се дешавало и са Његошем. Од незаменљивог значаја била је чињеница да је био водећа личност у својој околини, што је омогућило да се и поред одсуства интересовања околине одржи и своја

дела штампа. За почетак, то је било скромно, али довољно. Поет као да је у себи носио снагу предвиђену за неколико особа. Основна снага састоји се у томе што је у себи спојио способност поете и државотворства, што је изузетно ретка појава. Са поређењима могло би се ићи и даље: умна снага и телесна лепота ретко да иду икад заједно (овде корачају упоредо); постоје два основна типа људи: 1) „Магацински“ учени, који са собом носе огромне количине знања и способност лаког учења и баратања језицима – то су људи без идеја, своја знања носе са собом (стечена учењем и са њима умиру, док иза себе остављају слабо видљив траг; 2) Људи идеја – не владају многим знањима, али имају дар уочавања и лаког израза кроз укрштање битног и стварање новог, дотле непознатог... И овде Његош као да је био срећни изузетак и нашао се изван уобичајене представе. То није могло проћи без трзавица, лутања, унутрашњих сукоба, као и неизбежних сукоба са околином; стања раздраганости и великих очајања. Друго је што се у каснијој литератури поступа селективно, уз потискивање света оног што би доприносило мање популарној представи, а чега има код сваког појединца и околине кад је неко „велики“.

Блискост слепог гуслара и Његоша је велика, почев од оне временске. Са данашње дистанце, Његош је млађи савременик гуслара Вишњића. Скоро све песме о Црном Ђорђу су само од фикције (записане без посредника), тако да су то далеко пре „личне“ него народне песме у чијем настанку и преносу учествују више анонимних аутора и преносилаца. Са друге стране, Његош је могао доспети у положај анонимног песника. Срећом, време је сазрело за записивање и објављивање песама (па су и шансе за Његоша веће)

„Ученост“ – сваки стваралац је „самоук“: Учење значи преузимање и коришћење туђег знања и искуства. Истински стваралац је испред времеена и усамљен, упућен на себе и своја лична сазнања, без могућности да некога копира.

Постоји знање ради знања, без практичног значења (теоретици). Тесла није такав, даје проналаске и доноси нове моћи и примену знања.

Беч – делује вешто, неприметно (тешко приметно) многим Србима ближи него Београд (сматрало се да свет/Европа стаје у Земуну). Отуда не чуди велики утицај бечких теорија (штетних по Србе) на српске ђаке у Бечу. Млади, наивни (долазе без припреме), лако примају „теорије“ под видом науке о заосталости, ограничености, дивљини Срба и учествују у њиховом ширењу на своју и општу штету. Требало је да прође више од сто година, уз најцрња искуства 20. века и из два светска рата где су били жртве немачке агресије, па да почну да увиђају бар неке поседице. Више се то десило што се историја почела да понавља (Његош, Матавуљ, Кочић...) него што би полуучени Срби били у стању да неке појаве уоче независно од књиге – уместо да књигу спознају и оцењују преко

познавања света, они свету прилазе преко маште из књиге (1900. учитељ каже деци: „То је измишљено!“)

Ловћен/море (и обрнуто) – Као дечак био у прилици да са ловћенских висина посматра бескрајно плаветнило мора. Многима од његових сународника то није било доступно. У каснијим годинама током честих путовања био је у прилици да поглед са морске пучине упути на Ловћен – да га посматра и при одласку кад га постепено губи из вида и при доласку кад му се приближава и планина постаје све већа и ближа. То је његов „Синај“ – величанствен, неухватљив... Изабрати његов врх за стално посмртно боравиште представља вредност само изабранима доступну. Тад није мога ни слутити да таквим својим поступком „боде очи“ и смета другима, и то онима из реда најмоћнијих. Били су богатији, моћнији, угледнији од Његоша, али свој гроб нису могли да поставе ни приближно на неко место које би подсећало на један тако величанствен врх. Сметало је то и Латинима којима је ту, на око и далеком Бечу, па и прекоокеанским архитектама поретка. Моћна, сурова планина и на њеном врху, изнад облака скромна капела – (не)срећа, али упечатљив спој и утисак за посматрача и посетиоца. Чудно је да се већим успехом сматрало рушење (које је обично у поређењу са спором градњом и брже и једноставније), него својевремена мучна и спора градња. Затим, реч је о „поновљеном рушењу“, што је доказ изузетне вредности и значаја објекта. Задње рушење није обављено у вихору ратног тријумфа Беча, кад је све изгледало друкчије – Срба више нема, ратна победа изгледала је доступна. Последње рушење планирано и изведено у миру, демократији, под палицом кандидата за Нобелову награду за мир (мир кроз рушење природом зацртаног поретка)

Наука подразумева систем рада и тимско учешће многих актера који потичу са различитих простора и различитих генерација. Где се данас стане, сутра се наставља са радом на добро познатим чињеницама. У области уметности делују усамљени појединци, сваки на свој начин и ту се одвија градња, али своје врсте – пре је то механички збир неголи органска целина. Јасно се уочавају разлике и шта од чега потиче.

Каснија литература поступа селективно. Прећутно прелази преко онога што би штетило ведрој слици или то чини само уз успутни помен. Беда, оскудица сваке врсте из лако појмљивих разлога, честе глади, чести бојеви и погибије помињу се, али се пажња више задржава на личности великог поете. Међутим, и ту је приступ селективан. Државне тешкоће се потискују – душевна превирања, кризе, хирови се помену или не помену... У првом плану, реч је о остварењима и њиховом значају и значењу. Разлике у виђењу и оценама нису везане само за овај случај. Слично се дешава и кад је реч о другим великанима и њиховим делима. Чешће је ту на делу реторски приступ него суштинско

познавање и оцена. Аутори се упињу да оставе утисак паралелног стварања у поређењу са основним делом...